Makale Türü: Araştırma / *Research Article*
Makale Geliş Tarihi: 16.02.2026
Makale Kabul Tarihi: 19.04.2026

DÜZENLİ, Furkan (2026), Doğurganlığın Görünmeyen Çoğunluğu: "Aile Yılı" Politikalarında Ev Hanımlarının Sosyolojik Yokluğu ve Kadın Üretkenliğinin Piyasa Dışı Boyutu *Tezkire Dergisi*. Yıl: 35 Sayı: 96. (183-211).

Doğurganlığın Görünmeyen Çoğunluğu: "Aile Yılı" Politikalarında Ev Hanımlarının Sosyolojik Yokluğu ve Kadın Üretkenliğinin Piyasa Dışı Boyutu

The Invisible Majority of Fertility: The Sociological Absence of Housewives in "Family Year" Policies and The Non-Market Dimension of Women's Productivity

Furkan DÜZENLİ*

Özet

Bu çalışma, 2 Mayıs 2026'da tanıtılan Aile ve Nüfus 10 Yılı (2026-2035) Vizyon Belgesi'nin teşhis ettiği demografik problem ile sunduğu politika seti arasındaki uyumsuzluğu sosyolojik olarak çözümlemeyi amaçlamaktadır. TÜİK 2024 doğum istatistikleri, Türkiye'de toplam doğurganlık hızının 1,48'e gerilediğini; ancak okuma-yazma bilmeyen annelerde 2,65, yükseköğretim mezunu annelerde ise 1,22 düzeyinde olduğunu ortaya koymaktadır. Kadın işgücüne katılım oranının yüzde 36,8'de kaldığı Türkiye'de, doğurganlığın sayısal omurgasını ev-merkezli kadın oluşturmaktadır. Buna karşılık mevcut politika seti-yarım zamanlı çalışma hakkı, kreş yatırımları, ücretli doğum izni, evlilik kredisi-yapısal olarak formal istihdam içindeki kentli orta sınıf kadına yönelmiştir. Çalışma, bu tutarsızlığın tesadüfi bir tasarım eksikliği değil, kadın üretkenliğini formal istihdama indirgeyen modernist bir bakış açısının sonucu olduğunu öne sürmektedir. Catherine Hakim'in tercih kuramı, Hannah Arendt'in emek-iş-eylem ayrımı ve Beylü Dikeçligil'in Türk aile sosyolojisi yaklaşımı bir araya getirilerek kavramsal çerçeve oluşturulmuş; Peter McDonald'ın toplumsal cinsiyet tezinin Türkiye için yetersizliği gösterilmiştir. Çalışma, sorunun Batı feminist literatürünün dışından değil içinden tartışılmasını metodolojik bir tutum olarak benimsemekte; Türk ailesinin sosyolojik dokusunu içeriden okuyan bir yaklaşımı zorunlu görmektedir. Vakıf geleneği, mahalle dayanışması ve kuşaklar arası kadın emeği üzerinden Türk sosyolojisinin içsel kaynaklarına dönülerek alternatif bir politika mimarisi önerilmektedir: Sivil katılım üzerinden sosyal güvenlik kazanımı, mahalle-bakım fonu, torun bakım primi ve kuşak yakınlığı temelli konut destekleri. Macaristan, Çek Cumhuriyeti ve Doğu Asya deneyimleriyle yapılan karşılaştırmalı analiz, ev hanımı kesime yönelik mali tanınma araçlarının demografik etkisinin Batı feminist literatürünün varsayımlarının ötesinde olduğunu ortaya koymaktadır. Vizyon belgesinin başarıya ulaşmasının ön koşulu, bütçe büyüklüğü ya da kurumsal kapasite genişliği değil, kadın özneliğine ilişkin kavramsal şemanın yenilenmesidir.

Anahtar Kelimeler: Aile Sosyolojisi, Demografi, Doğurganlık, Aile Politikaları, Aile ve Nüfus 10 Yılı

Abstract

This study aims to sociologically analyze the structural alignment failure between the demographic problem identified by Türkiye's Family and Population Decade (2026-2035) Vision Document, introduced on 2 May 2026, and the policy toolkit it offers. TURKSTAT 2024 birth statistics reveal that the total fertility rate in Türkiye has declined to 1.48; however, this rate stands at 2.65 among illiterate mothers and only 1.22 among mothers with higher education. In Türkiye, where the female labor force participation rate remains at 36.8 percent, the numerical backbone of fertility is composed of home-centered women. In contrast, the existing policy set-part-time work rights, childcare investments, paid maternity leave, marriage loans-structurally targets urban middle-class women within formal employment. The study argues that this alignment failure is not a coincidental design flaw but the logical consequence of a modernist conceptual schema that reduces women's productivity to formal employment. The conceptual framework is constructed by bringing together Catherine Hakim's preference theory, Hannah Arendt's labor-work-action distinction, and Beylü Dikeçligil's approach to Turkish family sociology; Peter McDonald's gender equity thesis is shown to be inadequate for the Turkish case. The study adopts as its methodological stance the discussion of the problem from within rather than from outside Western feminist literature, deeming necessary an approach that reads the sociological fabric of the Turkish family from within. By turning to the internal resources of Turkish sociology-the waqf tradition, neighborhood solidarity, and intergenerational women's labor-an alternative policy architecture is proposed: social security gains through civil participation, neighborhood-care funds, grandchild-care premiums, and housing supports based on intergenerational proximity. Comparative analysis with the experiences of Hungary, the Czech Republic, and East Asia demonstrates that the demographic impact of fiscal recognition tools targeting housewives extends beyond the assumptions of Western feminist literature. The prerequisite for the success of the vision document is not the size of the budget or the breadth of institutional capacity, but the renewal of the conceptual schema regarding female subjectivity.

Keywords: Family Sociology, Fertility, Housewife, Family Policies, Family and Population Decade, Women's Productivit

* Doç. Dr., Düzce Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, furkanduzenli@duzce.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7044-3403

Giriş

2 Mayıs 2026 tarihinde İstanbul Haliç Kongre Merkezi'nde tanıtılan "Aile ve Nüfus 10 Yılı (2026-2035) Vizyon Belgesi" (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2026), Türkiye'nin demografik geleceğine dair son yirmi yılın en kapsamlı politika çerçevesini ortaya koymaktadır. 2024 yılı itibarıyla toplam doğurganlık hızı 1,48'e gerilemiş, yıllık doğum sayısı son on yılda 400 binin üzerinde azalarak bir milyonun altına inmiş, ortalama hane halkı büyüklüğü 3,08'e düşerken tek kişilik hanelerin oranı yüzde 20,5'e çıkmış, 20-24 yaş grubunda hiç evlenmemiş kadın oranı yüzde 79'a, erkeklerde yüzde 94'e ulaşmıştır (TÜİK, 2025a). 2025 yılının "Aile Yılı" ilan edilmesi ve 2026-2035 döneminin "Aile ve Nüfus 10 Yılı" olarak çerçevelenmesi, bu sayısal tablonun karşısında devletin güçlü bir politik irade beyanı olarak okunmalıdır. Aile ve Gençlik Fonu kapsamında 18-25 yaş arası çiftlere 250 bin TL, 26-29 yaş arasındaki çiftlere 200 bin TL faizsiz kredi imkânı sunulmakta; çocuk doğumu durumunda kredi geri ödemesi her bir çocuk için on iki ay ertelenmekte; ikinci çocuk için 5 yaşına kadar aylık 1.500 TL, sonraki çocuklar için yine 5 yıl boyunca aylık 5 bin TL doğum desteği verilmektedir (Aile ve Gençlik Fonu, 2026). 18 Temmuz 2025 tarihli yönetmelikle devlet memurlarının çocukları ilkokula başlayana kadar yarım zamanlı çalışma hakkı yasal güvenceye kavuşturulmuş; kreş hizmetlerinin yaygınlaştırılması, esnek çalışma modelleri ve çocuk başına maddi desteklerin sürdürülebilirliği politika öncelikleri olarak tanımlanmıştır (Resmi Gazete, 2025). Aile Enstitüsü ve Nüfus Politikaları Kurulu'nun kurumsallaşması da aynı çerçevenin parçasıdır.

Ne var ki politika setinin temel dinamiklerine bakıldığında, çözmeye çalıştığı sorun ile taşıdığı varsayımlar arasında önemli bir uyumsuzluk belirginleşmektedir. Yarım zamanlı çalışma hakkı yalnızca memurları kapsamakta, kreş yatırımları çalışan annenin işgücü piyasasında kalmasını amaçlamakta, doğum izinleri sigortalı çalışma süresine bağlanmakta, esnek çalışma düzenlemeleri yine formal istihdam içindeki kadına hitap etmektedir. Bu örüntü, politikanın hedef kitle tasavvurunda ev hanımının görmezden gelindiğini göstermektedir. Oysa Türkiye'de 15 yaş üstü kadınların işgücüne katılım oranı 2024 itibarıyla yüzde 36,8 düzeyinde olup kadınların yaklaşık üçte ikisi formal istihdam dışındadır; doğurganlığın sayısal omurgasını oluşturan kesim tam da bu kesimdir (TÜİK, 2026). Türkiye Aile Yapısı Araştırması verileri de doğurganlığın eğitim düzeyi ve istihdam durumuyla ters orantılı bir dağılım gösterdiğini, en yüksek doğurganlığın ev hanımı statüsündeki kadınlarda görüldüğünü teyit etmektedir. Makalenin merkezi paradoksu burada belirginleşir: Demografik problem çoğunluğun doğurganlığının düşmesinden kaynaklanırken, çözüm için tasarlanan politika seti azınlığın ihtiyaçlarına yanıt

vermek üzere kurgulanmıştır. Bu, yalnızca bir tasarım hatası değil, modern Türk sosyolojisinin kadın üretkenliğini kavramsallaştırma biçimindeki köklü bir epistemolojik körlüğün politik düzleme yansımasıdır. Kadın emeği, modernleşmeci sosyolojinin etkisiyle neredeyse tamamen "iş gücüne katılım" üzerinden tanımlanmış; piyasa-dışı üretkenlik biçimleri, sivil-toplumsal katkı, kuşaklar arası bakım emeği, mahalle ve cemaat ölçeğindeki dayanışma pratikleri sosyolojik görüş alanının dışında bırakılmıştır.

Bu makale, Aile ve Nüfus 10 Yılı vizyonu üzerinden Türkiye aile politikalarının söz konusu yapısal kör noktasını sosyolojik olarak teşhis etmeyi ve ardından kadın üretkenliğinin piyasa-dışı boyutunu Türk toplumunun kendi tarihsel-toplumsal birikimi içinden yeniden kavramsallaştırmayı amaçlamaktadır. Çalışmanın eleştirel ekseni, son yirmi yılda Türk akademisinde aile ve toplumsal cinsiyet meselelerinin tartışıldığı dışarıdan-içeriye bakış kalıbının tersine çevrilmesi gerektiği düşüncesinden hareket etmektedir. Batılı feminist literatürün kadın istihdamı-doğurganlık dengesi, toplumsal cinsiyet tezleri (McDonald, 2000), çift-kazanan refah modeli (Esping-Andersen, 1999) gibi araçsal kavramlarının Türk ailesinin tarihsel ve kültürel dokusuna doğrudan uygulanması hem toplumsal gerçekliği eksik okumakta hem de politika tasarımını saptırmaktadır. Çalışmanın temel argümanı üç boyutta yapılandırılmıştır: Birincisi, mevcut politika setinin "çalışan kadın merkezli" tasarımı doğurganlık problemini çözecek demografik kütleye ulaşamamakta ve yapısal olarak başarısızlığa programlanmış durumdadır. İkincisi, bu kör noktanın altında kadın üretkenliğini piyasa emeğine indirgeyen modernist bir kavramsal şema yatmakta; bu şema Türk toplumunun tarihsel olarak kadın katkısını tanıdığı sivil-toplumsal alanları (vakıf kültürü, mahalle dayanışması, kuşaklar arası bakım, cemaat ölçeğindeki üretim) görünmez kılmaktadır. Üçüncüsü, demografik dönüşümle baş etmenin verimli yolu, ev hanımını politikanın görünmeyen çoğunluğu olmaktan çıkarıp kadın üretkenliğinin piyasa-dışı boyutunu hem söylem hem mali-kurumsal düzlemde tanıyan yeni bir aile politikası mimarisi inşa etmektir. Makale şu plan üzerinde ilerleyecektir: Birinci bölüm Catherine Hakim'in tercih kuramı, Hannah Arendt'in emek-iş-eylem ayrımı ve Beylü Dikeçligil'in aile yaklaşımı ekseninde kavramsal çerçeveyi kuracak; ikinci bölüm TÜİK verileri üzerinden doğurganlığın gerçek toplumsal dağılımını ortaya koyacak; üçüncü bölüm mevcut araçları refah devleti tipolojisi, bütçe tahsisi ve kurumsal söylem boyutlarında değerlendirecek; dördüncü bölüm Türk sosyolojisinin içsel kaynaklarından yararlanarak alternatif bir politika mimarisi geliştirecek; beşinci bölüm tezi Macaristan, Çek Cumhuriyeti ve Doğu Asya deneyimleriyle karşılaştırmalı bir tartışmaya açacaktır.

Kadın Üretkenliğinin Sosyolojik Kavramsallaştırılması

Sosyoloji metinlerinin ve demografik müdahale stratejilerinin zeminini, "kadın üretkenliği" kavramının nasıl tanımlandığı ve sınırlandırıldığı belirlemektedir (Mies vd., 2018). Kadının toplumsal değer inşasındaki rolü yalnızca iktisadi bir gösterge değil; devletin aile, emek ve piyasa arasındaki ilişkileri nasıl kurguladığını açığa çıkaran temel bir analiz birimidir. Bu bölüm, vizyon belgelerinin ortaya koyduğu politika setlerindeki yapısal uyumsuzlukların teorik kökenlerine inebilmek için söz konusu üretkenlik algısını tartışmaya açmakta; önce kadının üretici vasfını salt piyasa içi istihdama eşitleyen modern kavramsal çerçevenin eleştirel anatomisini sunmakta, ardından bu daraltılmış vizyonun aşılabilmesi için sosyoloji literatürünün sunduğu alternatif teorik imkânları haritalandırmaktadır.

Kadın Üretkenliğinin Modern İndirgemesi: Bir Sosyolojik Kategori Sorunu

Modern toplumsal teorinin kadın üretkenliğini ele alış biçimi, Sanayi Devrimi sonrası Batı Avrupa'nın kendine özgü deneyiminin sosyolojik tahayyülü esir alması üzerinden şekillenmiştir. XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ücretli emeğin toplumsal değerin temel ölçütü olarak kurulması, ev içi emeğin "üretken olmayan" alana yerleştirilmesi ve kadının kamusal görünürlüğünün fabrika ve iş yeri üzerinden tanımlanması, kadın üretkenliği meselesinin kavramlarını da kalıba dökmüştür (Budd, 2016). Bu kalıp, kadının toplumsal değer üretimine katılımını ölçmenin tek meşru yolunu işgücüne katılım oranı olarak kodlamış; ev içi, mahalle ölçeği ve sivil-toplumsal düzeydeki katkı biçimlerini istatistiksel görünmezliğe mahkûm etmiştir. İkinci dalga feminist teori bu kalıbı eleştirmek bir yana, paradoksal biçimde tahkim etmiştir. Betty Friedan'dan başlayıp 1970'lerin Marksist-feminist literatürüne uzanan ana akım kadın çalışmaları, ev kadınını ya "sahte bilince" mahkûm bir özne ya da "ücretsiz emek sömürüsünün" mağduru olarak konumlandırmıştır (Güneş, 2017). Her iki çerçeve de farklı yollarla aynı sonuca ulaşır: ev hanımı bir kadın özne tipi olarak meşruiyetini yitirir; kurtuluş yalnızca formal istihdam içinden mümkün hâle gelir. Bu varsayım, Esping-Andersen'in (1999) etkili refah devleti tipolojisinde "metalaşmadan arındırma" yerine "aileden arındırma" kavramının merkezi konuma yükselmesiyle politika literatürüne taşınmış (Özdemir, 2007), OECD raporlarından AB direktiflerine ve ulus-devlet politika belgelerine kadar uzanan geniş bir kurumsal alanı şekillendirmiştir.

Türkiye'de aile politikalarının söylemsel zemini de büyük ölçüde bu uluslararası çerçevenin yörüngesinde oluşturulmuştur. 2000'li yıllardan iti-

baren AB uyum süreciyle hız kazanan toplumsal cinsiyet eşitliği gündemi, kadın istihdamını doğurganlıkla bir arada düşünmenin tek meşru yolunu çift-kazanan model üzerinden tarif etmiş; Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı strateji belgelerinden Onuncu ve On Birinci Kalkınma Planları'nın aile başlıklarına uzanan metinlerde bu çerçeve içselleştirilmiştir. Aile ve Nüfus 10 Yılı vizyonunun teşvik mimarisinde de aynı epistemik tercihin kurumsallaşmış izleri görülmektedir: Politika, kadını işgücü piyasasında kalmaya devam ederken ek olarak doğurmaya ikna etme problemi olarak kurar; piyasa dışındaki kadını ne özne olarak tanır ne de muhatap olarak görür. Türkiye'deki aile politikalarının ev hanımlarını gör(e)memesi ihmal ya da tasarım hatası değil, belirli bir sosyolojik kavramsallaştırmanın mantıksal sonucudur.

Catherine Hakim ve Tercih Kuramı: Heterojen Kadın Öznesi

Catherine Hakim'in 1990'ların sonundan itibaren geliştirdiği tercih kuramı bu kör noktayı aşmaya yönelik en etkili girişimlerden biridir (Hakim, 2000, 2003). Hakim'in çıkış noktası, modern Batı toplumlarında kadınların doğurganlık-istihdam-aile dengesi konusunda homojen olmadığı, en az üç farklı yaşam-tercih kümesine ayrıldığı gözlemidir. İş-merkezli küme kadınların yaklaşık yüzde 20'sini oluşturur ve kariyer önceliği nedeniyle çocuk sayısını sınırlar ya da çocuksuz kalır; ev-merkezli küme de yaklaşık yüzde 20'yi kapsar ve aile-çocuk önceliğiyle formal istihdamdan uzak durmayı tercih eder; uyumcu küme ise çoğunluğu oluşturur ve çalışma hayatı ile aile hayatını dengelemeye çalışır. Hakim'in saha verileri Birleşik Krallık'ta ev-merkezli kümedeki kadınların ortalama 2,3 çocuk, iş-merkezli kümedekilerin ise 0,9 civarında çocuk sahibi olduğunu göstermektedir. Yani demografik dengeyi tutan kütle ev-merkezli kümedir; ama refah devleti politikaları aileden arındırma paradigmasının etkisiyle neredeyse tamamen iş-merkezli ve uyumcu kümelere yatırım yapmakta, Hakim bunu "politika asimetrisi" olarak adlandırmaktadır.

Hakim'in çerçevesinin Türkiye için verimliliği iki katmanlıdır. İlk olarak, Türkiye'deki dağılım Hakim'in modelinin hem doğrulayıcı hem de güçlendirici bir görünümünü sunmaktadır: İş-merkezli ve uyumcu kümeler birlikte yaklaşık yüzde 35'lik bir kütle oluştururken, ev-merkezli küme yüzde 60'ın üzerine çıkmaktadır; yani kuram Batı için güçlü olduğu kadar Türkiye için belirleyici çalışmaktadır. İkincisi, Hakim'in eleştirisini feminist teorinin dışından değil içinden yapması metodolojik açıdan değerlidir; karşılaştırmalı çalışmaların öncülerinden bir sosyolog olarak homojenleştirici tutumu deneysel veriyle çürütmüş, ev-merkezli kadın tercihinin meşru, rasyonel ve kalıcı bir

yaşam-tercih kategorisi olduğunu göstermiştir. Hakim'in tercih kuramının Batı feminist literatüründe önemli eleştirilere maruz kaldığı da kabul edilmelidir; McRae (2003) ve Crompton ile Lyonette (2005) gibi araştırmacılar Hakim'in "tercih" kavramının yapısal kısıtlamaları (sınıfsal eşitsizlikler, kurumsal engeller, kültürel beklentiler) yeterince hesaba katmadığını, "ev-merkezli tercih" olarak adlandırılan şeyin çoğu zaman koşulların dayattığı bir mecburiyet olduğunu öne sürmektedirler. Bu eleştiri belirli bir geçerlilik taşımakla birlikte üç açıdan sınırlıdır: Birincisi, eleştirinin örtük varsayımı "gerçek" bir tercih ortamında kadınların formal istihdamı seçeceğidir ki bu, kadın özneliğinin homojen bir tercihe yönlendirileceği yönündeki normatif önyargıyı taşır. İkincisi, yapısal kısıtlamaların varlığı tercih kategorisini geçersizleştirmez; her sosyolojik tercih bir yapısal bağlamda gerçekleşir. Üçüncüsü ve Türkiye için en önemlisi, ev-merkezli tercihin kültürel meşruiyet zemini, akrabalık ağlarının desteği ve dini-geleneksel anlam dünyası ile birlikte düşünüldüğünde "yapısal mecburiyet" tezinin açıklayıcılığı kayda değer biçimde zayıflamaktadır; Türk kadınının ev-merkezli yaşam tercihi büyük ölçüde negatif bir mahkumiyet değil, bir anlam dünyasının pozitif tercih edilmesidir. Bununla birlikte Hakim, modelini büyük ölçüde Birleşik Krallık ve İskandinavya verileri üzerinden geliştirmiş ve kadın tercihlerini görece atomize bireysel kararlar olarak ele almıştır; aile bağlarının ve kuşaklar arası dayanışmanın belirleyici olduğu Türkiye gibi toplumlarda tercih, geniş ailenin, mahallenin ve kültürel anlam dünyasının içinden çıkan kolektif bir oluşumdur. Bu nedenle Hakim'in modeli Türkiye için doğrudan değil, ancak Türk aile sosyolojisinin kavramsal araçlarıyla zenginleştirilerek kullanılmalıdır.

Hannah Arendt ve Emek-İş-Eylem Ayrımı: Üretkenliğin Çoğulluğu

Tercih kuramının açtığı saha kadın özneliğinin heterojenliğini görünür kılmakta; ancak ev-merkezli kadın tercihinin toplumsal değer üretimi açısından nasıl konumlandırılacağı sorusunu cevaplamak için daha derin bir kavramsal araca ihtiyaç duyulmaktadır. Hannah Arendt'in İnsanlık Durumu olarak Türkçeye çevrilen (The Human Condition, 1958) eserinde geliştirdiği emek-iş-eylem üçlü ayrımı tam da bu ihtiyaca yanıt veren bir teorik kaynaktır. Arendt'e göre modern toplumun en temel kavramsal hatası, insan etkinliğinin bu üç boyutunu birbirine indirgemesi, özellikle "iş" ve "eylem"i "emek" kategorisi içinde eritmesidir. Emek biyolojik yeniden üretimin gereklerine bağlı, döngüsel ve tüketilen etkinliktir; yemek pişirmek, çamaşır yıkamak, geçim için çalışmak emek alanına girer. İş, kalıcı eserler ortaya koyma, dünyaya iz bırakma etkinliğidir; bir el sanatı, bir kitap, bir kurum inşa etmek bu kategoride yer alır. Eylem ise insanın diğer insanlarla birlikte kamusal bir

alan kurarak siyasal-toplumsal varlığını ortaya koyduğu, en yüksek insanî etkinlik biçimidir. Modernlik, Arendt'e göre, üç boyutu da emeğin ufkuna sıkıştırarak insanı "çalışan hayvan"a indirgemiştir (Arendt, 2018).

Bu çerçeve kadın üretkenliği meselesi için güçlü bir analitik açılım sağlamaktadır. İşgücü piyasasındaki kadın emeği çoğunlukla Arendt'in "emek" kategorisine düşmekte, geçim için yapılan, döngüsel, kalıcı eser üretmeyen etkinlikler olmaktadır. Oysa kadının ev-aile-mahalle ölçeğindeki katkısı emek kategorisinin çok ötesine geçmektedir (Deveci, 1998): Çocuk yetiştirme, kuşak aktarımı, evi bir mekân olarak kurma, akrabalık bağlarını canlı tutma gibi etkinlikler bir ölçüde "iş"tir çünkü kalıcı toplumsal yapılar inşa eder; bir ölçüde de "eylem"dir çünkü mahalle, cemaat ve sivil toplum ölçeğinde kamusal bir alanın oluşmasına katkı sunar. Sivil toplumun güvenlik mimarisinde de kadının önemli görevler üstlendiği ifade edilmektedir (Alpar ve Bükey, 2025). Modern sosyolojinin ve onun türevi olan aile politikalarının yapısal sorunu, kadın üretkenliğinin sadece "emek" boyutunu, o da yalnızca piyasa içindeki biçimini tanımasıdır. Arendt'in çerçevesi Türk aile politikası eleştirisi için iki yönde verim sağlamaktadır. Kavramsal olarak, ev hanımının "üretken olmadığı" iddiasının dayandığı varsayım çürütülür; ev hanımının yaptığı şey modern emek tanımına sığmadığı için değil, aksine emeği aşan iş ve eylem boyutları taşıdığı için piyasa kategorileriyle ölçülememektedir. Politik olarak, ev hanımına yapılacak destek salt bir "ücret ikamesi" mantığıyla kurulamaz; kuşak aktarımı, sivil katılım, mahalle ölçeğindeki dayanışma gibi etkinlikleri tanıyan ve teşvik eden yeni bir politika dili gerekmektedir.

Beylü Dikeçligil ve Türk Aile Sosyolojisinde "Ezber Bozumu"

Türk aile sosyolojisinde kadın üretkenliği ve aile yapısını Batılı kavramsal kalıplara teslim olmadan ele alan en önemli isimlerden biri Beylü Dikeçligil'dir. Dikeçligil'in (2012) "Aileye Dair Kabullerin Ezber Bozumu" başlıklı çalışması, Türk aile araştırmalarının uzun süre devraldığı modernleşmeci varsayımları sistematik biçimde sorgular. Temel tez, Türk aile sosyolojisinin önemli bir bölümünün "geleneksel-modern" ikiliğini analitik bir araç olarak kullanırken bu ikiliğin kendisinin Batı sosyolojisinden devralınmış bir şablon olduğunu fark etmediğidir. Bu şablon Türk ailesini "henüz modernleşmemiş" bir toplumsal form olarak kodlamakta, modernleşme tamamlandığında çekirdek aileye, oradan da bireyselleşmiş yaşam biçimlerine evrileceğini öngörmektedir. Dikeçligil bu şemanın iki kritik hatasını gösterir: Birincisi, Türk ailesinin tarihsel olarak Batı'daki "geniş aile – çekirdek aile" doğrusal dönüşümünden farklı bir yörüngede şekillendiği, büyük ölçüde işlevsel olarak geniş, biçim-

sel olarak çekirdek bir yapıda olduğudur; hane biçimi çekirdek görünse de akrabalık ağları, kuşaklar arası dayanışma ve mahalle bağları işlevsel olarak geniş aile özelliklerini sürdürmektedir. İkincisi, Türk ailesinin çözülme olarak okunan değişimleri çoğunlukla yapısal bir çözülme değil, biçim değişikliğiyle birlikte işlevin başka kanallardan sürdürülmesidir. Doğru soru, "aile çözülüyor mu?" değil, "aile hangi yeni biçimler altında işlevini sürdürüyor?" sorusudur.

Dikeçligil'in çerçevesi makalenin tezini iki noktada güçlendirmektedir. İlki, Türk ailesindeki kadın katkısının Batılı modellerin tanıdığı "evde ücretsiz emek – dışarıda ücretli emek" ikiliğine sığmadığını; kadının aile-akrabalık-mahalle ağında iç içe geçmiş bir üretkenlik haritasının taşıyıcısı olduğunu göstermektedir. İkincisi, demografik dönüşümün okunmasında kullanılan "ailenin çözülmesi" söyleminin de aslında bir kavramsal çerçeve sorununa işaret ettiğini hatırlatmaktadır; tek kişilik hanelerin artması, geç evlilik, doğum sayısının düşmesi tek başına ailenin çözüldüğünün kanıtı olmayıp ailenin yeniden yapılanma biçimlerinin değiştiğinin işaretleridir. Metodolojik olarak açıklığa kavuşturulması gereken bir mesele de "ev hanımı" kategorisinin homojenliği sorunudur. Türkiye'de ev hanımı kategorisi tek tip bir öznenin değil geniş bir yelpazenin adıdır: Anadolu kırsalındaki aile işletmesine katkı sunan kadın, orta sınıf mahallesinde dayanışma içinde kamusallık üreten kadın, üst-orta sınıf semtinde sivil katılım ve gönüllülük üzerinden etkin olan kadın, Doğu Anadolu'da geniş aile içinde kuşaklar arası bakım yükünü üstlenen kadın-hepsi bu kategori içindedir ama sosyolojik konumları farklılaşmaktadır. Bu çalışmanın "ev hanımı" kategorisini birleşik kullanması bu iç farklılaşmayı görmezden gelme anlamına gelmemekte; mevcut politika setinin bütün bu farklı tipolojileri ortak bir kavramsal kör noktada bıraktığı, hiçbiri için özgül bir politika öznesi konumu üretmediği gözleminden hareket etmektedir. Politika öznesi olarak ev hanımının olumlu adlandırılması bir kez kurulduktan sonra alt-tipolojilere göre farklılaştırılmış araç setleri tasarlanması ileri araştırma gündemine girmektedir.

Bu üç teori birlikte düşünüldüğünde makalenin kavramsal çerçevesi üç önermede özetlenmektedir. Birincisi, kadın özneliği homojen değildir; iş-merkezli, ev-merkezli ve uyumcu yaşam tercihleri ampirik olarak farklılaşmakta ve bu farklılaşma demografik sonuçları doğrudan belirlemektedir; aile politikası tek tip kadın varsaymak yerine en az üç farklı kümeye yönelik farklılaşmış tasarım kurmak zorundadır. İkincisi, kadın üretkenliği piyasa emeğine indirgenemez; iş ve eylem boyutlarındaki katkılar emeğin kendisi kadar gerçek bir toplumsal değer üretmekte, geliştirilen politika bu çoğulluğu görmek üzere yeni bir dil kurmadıkça ev hanımı görünmezliği sürmek-

tedir. Üçüncüsü, Türk ailesi Batılı modellerin doğrusal dönüşüm şemasına oturmaz; biçimsel çekirdekleşme altında işlevsel genişliğini koruyan kendine özgü bir yapıdadır ve içeriden tanıyan kavramsal araçlarla okunmak zorundadır. Bu üç önerme bir arada, Aile ve Nüfus 10 Yılı vizyonunun yapısal kör noktasını teşhis etmek ve aşmak için gerekli kavramsal zemini sunmaktadır.

Türkiye'de Doğurganlığın Gerçek Toplumsal Dağılımı

Birinci bölümde geliştirilen kavramsal çerçeve, kadın üretkenliğinin salt piyasa içi istihdama indirgenmesinin sosyal politika tasarımında nasıl yapısal bir körlük yarattığını teorik düzeyde ortaya koymuştur. Bu eleştirinin ampirik geçerliliğini sınamak ve devletin demografik müdahale vizyonunun isabetini ölçebilmek için meselenin niceliksel boyutuna inmek gerekmektedir. Demografik gerileme bütün katmanlara eşit dağılan homojen bir süreç değil; sınıfsal, eğitimsel ve mekânsal fay hatları üzerinden kırılımlar gösteren asimetrik bir olgudur. Bu bölüm, vizyon belgesindeki politika hedef kitlesi (formal istihdamdaki kentli kadın) ile doğurganlığın gerçek sayısal taşıyıcıları (eğitim ve istihdam dışı ev-merkezli kadın) arasındaki derin ayrışmayı istatistiksel veriler eşliğinde analiz etmektedir.

Doğurganlığın Eğitim ve İstihdam Düzeyine Göre Dağılımı

TÜİK Doğum İstatistikleri 2024 verileri çarpıcı bir tablo ortaya koymaktadır: Türkiye'de toplam doğurganlık hızı genelde 1,48 olarak gerçekleşirken annenin eğitim durumuna göre bu rakam dramatik biçimde farklılaşmakta; okuma-yazma bilmeyen ya da bir okul bitirmemiş annelerde 2,65 çocuk iken yükseköğretim mezunu annelerde yalnızca 1,22 çocuk düzeyinde kalmaktadır (TÜİK, 2025b). En düşük eğitim grubundaki kadın, en yüksek eğitim grubundakinin iki katından fazla çocuk dünyaya getirmektedir. Eğitim düzeyiyle istihdam durumu arasında güçlü bir korelasyon bulunduğu-yükseköğretim mezunu kadınların işgücüne katılım oranı yüzde 68,7 (TÜİK, 2026), eğitim düzeyi düşük kadınların büyük çoğunluğunun ise ev hanımı statüsünde olduğu-düşünüldüğünde, doğurganlığın sayısal omurgasının formal istihdam dışında kalan kadın kesimine ait olduğu görülmektedir. Türkiye'nin genel kadın işgücüne katılım oranı 2024 itibarıyla yüzde 36,8 olup çalışma yaşındaki kadınların yaklaşık üçte ikisinin formal istihdam dışında kaldığına işaret etmektedir (TÜİK, 2026). Kadınların işgücüne dahil olmama nedenleri arasında ev işleriyle meşguliyet yüzde 42,9 ile en büyük paya sahiptir.

Bu veriler bir araya getirildiğinde tablo netleşir: Türkiye'de yenilenme eşiği olan 2,1 düzeyini aşan kadın kesimi, yüksek oranda eğitim düzeyi dü-

şük, formal istihdam dışında, ev hanımı statüsündeki kadınlardır (TÜİK, 2025b); bu kesim sayısal olarak doğum havuzunun belkemiğini oluşturmaktadır. Buna karşılık doğurganlığı 2,1'in altına çeken ve ortalamayı düşüren grup, eğitim düzeyi yüksek, formal istihdamda yer alan, kentli orta sınıf kadınlardır. Demografik problem sayısal olarak ikinci grupta yoğunlaşmıştır; ancak birinci grup mevcut doğurganlığı tutan kütledir.

Politika Hedef Kitlesi ile Demografik Gerçekliğin Uyumsuzluğu

Aile ve Nüfus 10 Yılı vizyonunun teşvik mimarisi bu ampirik tabloyla yan yana konulduğunda, kavramsal düzeyde teşhis edilen uyumsuzluk sayısal olarak da somutlaşmaktadır. Yarım zamanlı çalışma hakkı yalnızca 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'na tabi memurları kapsamakta; yani Türkiye'deki kadın istihdamının bütününe değil görece dar bir kentli orta sınıf kesime hitap etmektedir. Bu hak, doğası gereği formal istihdamda olan ve doğum sonrası bu istihdamda kalmayı sürdürmek isteyen kadına yöneliktir; ev hanımı için pratik bir karşılığı yoktur. Kreş düzenlemeleri de aynı mantıkla işlemekte, çalışan annenin işgücü piyasasında kalmasını mümkün kılan altyapı yatırımları olmaktadır (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2026); ev hanımının kreşe ihtiyacı yapısal olarak farklı bir mahiyettedir çünkü çocuk bakımı zaten yürüttüğü etkinliklerin merkezindedir. Aile ve Gençlik Fonu kapsamındaki evlilik kredisi (18-25 yaş arası 250 bin TL, 26-29 yaş arası 200 bin TL faizsiz) görünüşte istihdam durumundan bağımsız tasarlanmış olsa da kredi geri ödemesinin formal gelir kaynağına dayanması, ev hanımı kesimin çiftler düzeyinde bu mekanizmaya erişimini kayda değer ölçüde sınırlandırmaktadır. Doğum yardımlarından ikinci çocuk için aylık 1.500 TL ve sonraki çocuklar için aylık 5.000 TL desteği (Aile ve Gençlik Fonu, 2026) geçim maliyetleri karşısında simgesel bir destek niteliğinde olup ev hanımına ait bağımsız ve kalıcı bir gelir kaynağı yaratmamaktadır. Ücretli doğum izni ise tanım gereği yalnızca sigortalı çalışan kadına yöneliktir; ev hanımı bu mekanizmadan tamamen dışlanmaktadır.

Bu bütünün gösterdiği oldukça açıktır: Politika setinin yapısal mantığı, zaten doğum yapan ev hanımı kesime özgül bir destek sunmadan, daha az doğum yapan ya da hiç doğum yapmayan formal istihdam içindeki kadını ek bir doğuma ikna etmek üzerine kuruludur. Oysa demografik aritmetik bu yaklaşımın yetersiz olduğunu söylemektedir. Yükseköğretim mezunu kadının doğurganlık hızı 1,22'den iyimser bir senaryoyla 1,5'e çıkarılsa bile bu, yenilenme eşiğinin altında bir rakamdır ve genel doğurganlığa katkısı sınırlı kalır. Buna karşılık, eğitim düzeyi düşük kadının 2,65'lik doğurganlık hızı sürdürülebilir bir destek mimarisiyle korunabilirse ya da orta segmentteki

ev-merkezli kadın grubuna (örneğin lise mezunu, çalışmayan kesim) etkili biçimde ulaşılabilirse, genel ortalama üzerinde çok daha belirleyici bir etki yaratılır. Bu, sosyolojik bir önyargı değil basit ağırlıklı bir ortalama meselesidir. Bir metodolojik kaydın da altını çizmek gerekir: Aktarılan rakamlar TÜİK'in doğurganlık verilerini eğitim durumu üzerinden raporlama biçimi gereği kategorik bir genelleme niteliği taşımakta; çalışmayı tercih etmeyen ev hanımlarının eğitim profiline ilişkin doğrudan bir iddiada bulunmamaktadır. Türkiye›de eğitim düzeyi yüksek olup formal istihdamı tercih etmeyen kayda değer bir kadın kesim de mevcuttur ve bu kesim sivil toplumun gelişimine, kuşaklar arası kültürel aktarıma ve mahalle dayanışma ağlarına belirgin biçimde katkı sunmakta; kadın katkısını yalnızca formal istihdam üzerinden tanımlayan indirgemeci yaklaşımın sınırlılığını bir başka cepheden ortaya koymaktadır.

Bölgesel ve Demografik Kırılım: Politika Coğrafyasının Daralması

Tablonun bir başka boyutu doğurganlığın bölgesel dağılımıyla ortaya çıkmaktadır. TÜİK verilerine göre kır olarak sınıflandırılan yerleşimlerde toplam doğurganlık hızı 1,83 iken yoğun kentlerde belirgin biçimde düşmektedir. En yüksek doğurganlığı olan iller-Adıyaman, Gaziantep, Kilis, Osmaniye, Kahramanmaraş, Aksaray, Nevşehir, Hatay, Konya, Şanlıurfa-kadın işgücüne katılımının görece düşük, ev hanımı oranının yüksek, aile bağlarının ve geleneksel yapının kentleşmiş Batı bölgelerine kıyasla daha güçlü olduğu coğrafyalardır (Laleoğlu, 2025). Politika araçlarına yeniden bakıldığında, bu coğrafyaların da politik hedeflemenin doğrudan kapsamına girmediği görülmektedir. Kreş yatırımlarının, esnek çalışma düzenlemelerinin, formal istihdam temelli teşviklerin etki alanı büyük ölçüde Marmara, Ege ve İç Anadolu metropoliten merkezleridir. Doğurganlığı yüksek tutan Güneydoğu, Akdeniz doğusu ve Konya-Aksaray hattı mevcut politika setinin doğrudan görüş alanına girmemekte; bu illerdeki ev hanımı kesim için politikaların pratik bir karşılığı oluşmamaktadır. Sonuç olarak politika hem sınıfsal (formal istihdamdaki orta sınıf), hem bölgesel (kentleşmiş Batı), hem de eğitim düzeyi itibarıyla (yükseköğretim mezunu) dar bir kesime hitap etmekte; oysa doğurganlığın gerçek toplumsal omurgası bu üç kümenin de dışında durmaktadır.

McDonald'ın Cinsiyet Eşitliği Tezi Karşısında Türkiye Verisi

Batı demografi literatürünün Türkiye gibi ülkelerin doğurganlık problemine sıklıkla başvurduğu Peter McDonald'ın cinsiyet eşitliği tezini kısaca tartışmak gerekmektedir. McDonald (2000), gelişmiş ülkelerde doğurganlığın

2,1'in altına düşmesini iki farklı kurumsal alandaki cinsiyet eşitliği düzeyleri arasındaki uyumsuzluğa bağlamaktadır: Eğitim ve formal istihdam alanında cinsiyet eşitliği yüksek düzeye çıktığında, ancak aile-içi ve bakım yükümlülüklerinde eşitsizlik sürdüğünde, kadınlar çocuk doğurmaktan vazgeçmeyi rasyonel bir tepki olarak benimsemektedir. McDonald'ın çözüm önerisi de aile-içi cinsiyet eşitliğinin politik araçlarla artırılması, ev içi emeğin paylaşımının teşviki, babalık izinlerinin yaygınlaştırılması gibi tedbirleri içermektedir.

McDonald'ın çerçevesi Batı Avrupa ve Kuzey Amerika için belirli bir açıklayıcılığa sahip olsa da Türkiye verisi karşısında ciddi bir yetersizlik sergiler. Birincisi, Türkiye'de doğurganlığın asıl düştüğü kesim formal istihdam içindeki kadınlardır; ama bu kesim Türkiye'nin demografik gerçekliğinde azınlığı oluşturmaktadır. McDonald'ın çerçevesi, Türkiye'nin demografik probleminin çoğunluk meselesi mi yoksa azınlık meselesi mi olduğu sorusunu sormaz; Türkiye'nin tıpkı İsveç veya Hollanda gibi tek tip bir kadın işgücü kompozisyonuna sahip olduğunu varsayar. İkincisi, çerçeve ev-merkezli kadın tercihini bir yaşam-tercihi kategorisi olarak tanımayıp Hakim'in eleştirdiği homojenleştirici varsayımın bir başka biçimini sergiler; Türkiye'de ev hanımının yüksek doğurganlık hızı bir "cinsiyet ayrımcılığı" göstergesi değil, farklı bir yaşam-tercihi kümesinin demografik yansımasıdır. Üçüncüsü ve belki de en önemlisi, McDonald aile-içi cinsiyet eşitliğini sayısal eşitlikçi terimlerle (eşit ev işi süresi, eşit bakım yükü, eşit kariyer fırsatı) tanımlamaktadır; oysa Türk ailesindeki kuşaklar arası dayanışma, akrabalık ağları içinde paylaşılan bakım yükü ve mahalle ölçeğindeki yardımlaşma örüntüleri bu çerçevede görünmez kalır çünkü "eş-merkezli ikili eşitlik" şemasına sığmaz. Türk ailesinde çocuk yetiştirme yükü çoğu zaman yalnızca anne-baba arasında değil, anneanneler-babaanneler, teyzeler-halalar, aile ve mahalle dayanışması üzerinden yatay ve dikey olarak yayılır; McDonald›ın «aile içi eşitsizlik» olarak teşhis edeceği şeyin Türkiye›de neden doğurganlığı düşürmediğinin sosyolojik açıklaması da bu yayılımdır. McDonald›ın çerçevesi Türkiye için bir politika rehberi olarak alındığında demografik gerçekliğe yabancı bir reçete dayatmış olur; Türkiye›de doğurganlığı artıracak politika aile-içi cinsiyet eşitliği üzerinden değil, ev-merkezli kadın yaşam tercihinin tanınması ve kuşaklar arası dayanışma ağlarının desteklenmesi üzerinden kurulmalıdır.

Bu bölümde sunulan ampirik veriler ilk bölümde geliştirilen kavramsal çerçevenin Türkiye gerçekliğindeki karşılığını kesin biçimde ortaya koymaktadır. Aile ve Nüfus 10 Yılı vizyonunun teşvik mimarisi (i) eğitim düzeyi yüksek, formal istihdam içindeki kadın profili üzerinden tasarlanmış; (ii) bu profilin doğurganlığa katkısı (1,22) zaten yenilenme eşiğinin çok altındadır; (iii) doğurganlığın sayısal omurgası olan eğitim düzeyi düşük, formal istihdam

dışındaki kadın kesim (2,65) politikanın doğrudan görüş alanında değildir; (iv) coğrafi olarak doğurganlığı yüksek tutan iller mevcut politika araçlarının pratik etkisinin sınırlı olduğu bölgelerdir; (v) politik hedeflemenin teorik dayanağı olarak Batı demografi literatüründen ödünç alınan çerçeveler Türk ailesinin sosyolojik dokusuyla yapısal olarak uyumsuzdur. Giriş bölümünde formüle edilen merkezi paradoks ampirik düzeyde de teyit edilmiştir: Politika, doğurmayan azınlığa yatırım yaparken doğuran çoğunluğu sosyolojik görüş alanından düşürmektedir. Bu yapısal uyumsuzluğun temelinde yatan kavramsal körlüğün giderilmesi ve ev hanımı kesiminin politika öznesi hâline getirilmesi, demografik problemin çözümünün ön koşulu olmaktadır.

Refah Devleti Tipolojisi, Bütçe Tahsisi ve Kurumsal Söylem

Bir önceki bölümde niceliksel verilerle ortaya konulan sosyolojik uyumsuzluk yalnızca hedef kitle tercihlerinden ibaret kalmamakta; devletin kurumsal aygıtlarında da kendini yeniden üretmektedir. Bu bölüm Aile ve Nüfus 10 Yılı vizyonunun yapısal mantığını refah devleti konumlanışı, bütçe tahsisatları ve kurumsal söylem inşası olmak üzere üç eksende çözümlemekte; devletin aileyi merkeze alan normatif söylemi ile piyasa içi istihdamı önceleyen politika araçları arasındaki derin çelişkinin kurumsal haritasını çıkarmaktadır.

Refah Devleti Tipolojisi Açısından Türkiye'nin Politika Konumu

Karşılaştırmalı refah devleti literatürünün en yerleşik araçlarından biri Gøsta Esping-Andersen'in (1990, 1999) üçlü tipolojisidir: Liberal rejim (ABD, Birleşik Krallık), sosyal-demokrat rejim (İskandinavya) ve muhafazakâr-korporatist rejim (Almanya, Fransa, İtalya). Bu tipolojinin Akdeniz havzası için yetersiz kaldığı tespitiyle Ferrera (1996) ve Mingione (2001) dördüncü bir model olarak "Akdeniz / aileci refah rejimi" kategorisini geliştirmişlerdir; bu modelin temel özelliği sosyal güvenliğin önemli bir bölümünün ailenin omuzlarına yıkılması, devletin tamamlayıcı ve geri-çekilmiş bir konumda kalmasıdır. Türkiye karşılaştırmalı sosyal politika literatüründe çoğunlukla bu modele yakın değerlendirilmiştir (Buğra ve Keyder, 2006; Grütjen, 2008). Aile ve Nüfus 10 Yılı vizyonunun yüzeysel okuması Türkiye'nin bu aileci modeli güçlendirme yönünde bir politik irade beyanı olarak görünmesine yol açabilir; "aile toplumun temelidir" söylemi, vakıf desteklerinin gündeme alınması, kuşaklar arası dayanışmanın tanınması yönündeki vurgular bu izlenimi pekiştirir. Ne var ki politika setinin somut araçları yakından incelendiğinde söylem ile yapısal mantık arasında ilginç bir gerilim ortaya çıkar: Söylem aile temelli bir çerçeve kurarken, somut araçlar çift-kazanan modeli, yani Esping-Andersen'in aileden arındırma paradigmasını örtük biçimde idealleştirir.

Bu çelişki şöyle çalışmaktadır: Yarım zamanlı çalışma hakkı, kreş yatırımları, doğum izni mekanizmaları, esnek çalışma düzenlemeleri-bütün bu araçlar kadının formal istihdamda kalmasını mümkün kılmak için tasarlanmıştır. Temel varsayım, kadının "normal" konumunun formal istihdamda olduğu ve ev-aile yükümlülüklerinin bu normal konumla uzlaştırılması gerektiğidir. Ev hanımı bu varsayımda bir "kalıntı kategori"dir; politika onu hedeflenecek bir özne olarak değil, henüz formal istihdama dahil edilmemiş, dolayısıyla istihdama yöneltilmesi beklenen bir potansiyel olarak konumlandırır. Bu, aileden arındırma paradigmasının söylemsel olarak değil araçsal olarak içselleştirilmiş halidir. Türkiye›nin aile politikası söylemi muhafazakâr-aile temelli bir hat çizerken, politika araçlarının yapısal mantığı Kuzey Avrupa modelinin aileden arındırma mantığına dayanmakta; bu içsel tutarsızlık vizyonun en zayıf halkasını oluşturmaktadır. Bu tespiti güçlendiren bir başka veri kadın istihdamına ilişkin politika söylemidir: Resmi metinlerde «kadın istihdamının artırılması» ile «doğurganlığın yükseltilmesi» hedefleri birbirini tamamlayan hedefler olarak konumlandırılır; oysa Türkiye›nin demografik verisi bu iki hedefin aynı yönde çalışmadığını açıkça gösterir. Kadın istihdamı arttıkça doğurganlık düşmekte, yükseköğretim mezunu çalışan kadın 1,22 ile demografik dengenin çok altında doğum yapmaktadır. Politika söylemi bu yapısal gerilimi tanımak yerine iki hedefi birlikte savunmaya devam etmekte, somut araçların yapısal kör noktasını tahkim etmektedir.

Bütçe Tahsisi Açısından Politika Önceliklerinin Görünürlüğü

Politika eleştirisinin en somut zemini bütçe tahsisi mantığıdır; bir devletin gerçek önceliklerini görmek söylemine değil bütçesine bakmayı gerektirir. Aile ve Gençlik Fonu'nun ana kalemlerinde en büyük mali ağırlık evlilik kredisine verilmiştir; bu kredinin yapısal mantığı gelecekte formal gelir kaynağına sahip olacak çiftleri varsaymaktadır çünkü geri ödeme düzenli bir gelirin varlığına bağlıdır. Düşük gelirli ya da formal istihdam dışındaki ev hanımı eşli aileler kredinin pratik erişiminde önemli engellerle karşılaşır; fonun en büyük kalemi yapısal olarak orta sınıf çiftleri hedeflemektedir. Doğum yardımı kalemi göreli olarak küçük tutulmuş, ikinci çocuk için aylık 1.500 TL, sonraki çocuklar için aylık 5.000 TL (5 yıl boyunca) düzeyinde simgesel kalmıştır; doğurganlık tercihini değiştirecek bir mali eşik oluşturmamaktadır. Karşılaştırma için: Macaristan'ın CSOK programı üç çocuklu ailelere konut alımında doğrudan 30.000 Euro hibe ve düşük faizli kredi sağlamakta (About Hungary, 2016); Çek Cumhuriyeti'nde anne çocuk yetiştirdiği yıllar için sosyal güvenlik primi devlet tarafından ödenmekte (Czech Republic Ministry of Labour and Social Affairs, 2021); Fransa'da aile gelir katsayısı sistemiyle çok

çocuklu ailelerin vergi yükü kayda değer biçimde azaltılmaktadır (Service Public, 2026). Türkiye'nin doğum yardımı modeli bu tür yapısal-mali destek yerine küçük ölçekli simgesel-aylık destek mantığında kurulmuştur.

Kreş yatırımları kaleminin önemli bir bütçe payına sahip olduğu, kreş hizmetlerinin yaygınlaştırılmasının vizyon belgesinin temel önceliklerinden biri olarak konumlandırıldığı görülmektedir (UNICEF Türkiye, 2013). Ancak burada da yapısal sorun aynıdır: Kreş ev hanımının değil, çalışan annenin ihtiyacını karşılayan bir altyapıdır; yatırıma ayrılan kamu kaynağı doğurganlığı asıl tutan ev hanımı kesime hiçbir biçimde yansımamaktadır. Aynı bütçe büyüklüğünde bir kaynak ev hanımına yönelik bir mekanizmaya-örneğin sosyal güvenlik primi sübvansiyonu ya da kuşak bakımı destekleme fonu-aktarılsa, doğurganlığa daha büyük bir katkı sağlayacağı tahmin edilebilir. Ücretli doğum izninin tüm yükü tanım gereği sigortalı çalışan kadın üzerinden tanımlanmış; ev hanımı bu mekanizmanın doğrudan dışında bırakılmıştır. Oysa ev hanımının da fiilen-biyolojik, fiziksel ve sosyal anlamda-bir doğum-loğusalık-emzirme dönemi vardır; bu döneme yönelik herhangi bir mali destek mekanizması mevcut değildir. Yarım zamanlı çalışma hakkının 18 Temmuz 2025 yönetmeliği ile yasal güvenceye kavuşturulması devlet memuru kadınlar açısından önemli bir kazanım olmakla birlikte bütçe etkisi oldukça dar bir kesimle sınırlıdır; özel sektör çalışanları, kayıt dışı çalışanlar, mevsimlik tarım işçileri ve ev hanımları bu hakkın doğrudan kapsamı dışındadır (Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2025). Bu beş kalemin ortak örüntüsü şudur: Bütçe önceliklerinin tamamı doğrudan ya da dolaylı olarak formal istihdam içindeki kadına yönelmiştir; ev hanımına yönelik özgül bir bütçe kalemi mevcut değildir. Devlet aileyi söylem düzeyinde merkeze alırken bütçe kaynaklarını piyasa-içi kadına aktarmaktadır.

Kurumsal Söylem Düzeyinde Ev Hanımının "Adlandırılma Krizi"

Politika söyleminin isimlendirme düzlemine inildiğinde ev hanımının görünmezliğinin daha incelikli işlediği görülür. Aile ve Nüfus 10 Yılı vizyon belgesinden Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı strateji belgelerine, On İkinci Kalkınma Planı'nın aile başlığına ve Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı'nın özel ihtisas komisyonu raporlarına uzanan resmî metin külliyatında "ev hanımı" kavramı sınırlı biçimde ve çoğu zaman olumsuz bir bağlamda kullanılmaktadır. Bu külliyatta kadın özneliği genelde üç kategoride konumlandırılır: "çalışan kadın" (formal istihdamdaki kadın, politikanın baş muhatabı), "kadın girişimci" (özendirilen, desteklenen, görünür kılınan kategori) ve "kadın istihdamı artırılacak hedef kitle" (henüz çalışmayan ama

çalıştırılması hedeflenen kadın). Ev hanımı bu üçüncü kategorinin örtük yüzüdür; politik dilde kendine ait olumlu bir adlandırılma alanına sahip olmayıp çoğunlukla "kadın istihdamının artırılması" hedefi altında dönüştürülmesi beklenen bir başlangıç durumu olarak imlenir. Bu retorik, ev hanımının aktif bir politika öznesi değil, politika tarafından aşılması gereken bir kategori olarak kurulduğunu gösterir.

Bu noktada makalenin kavramsal çerçevesi bir kez daha verim sağlar: Hakim'in tercih kuramının vurguladığı gibi ev-merkezli yaşam tercihi rasyonel, kalıcı ve meşru bir tercih kategorisidir; Arendt'in (2018) çerçevesinin vurguladığı gibi ev hanımının yaptığı şey "iş" ve "eylem" boyutlarında piyasa emeğini aşan bir üretkenlik içerir; Dikeçligil'in (2012) vurguladığı gibi Türk ailesindeki kadın katkısı Batılı ikiliklere sığmayan bir işlevsellik taşır. Oysa politik söylem bu üç katmanı da görmez; ev hanımını henüz çalışmaya başlamamış bir kadın olarak adlandırarak yapısal olarak ikincilleştirir. Söylem düzlemindeki adlandırılma krizinin pratik sonuçları vardır: Bir kadın özneliğinin politik söylemde kendine ait olumlu bir adlandırılma alanı yoksa, o özne için tasarlanan kurumsal araçlar da gelişmez. Türkiye'de "çalışan anneye yönelik politika seti" konusunda yıllar içinde geniş bir literatür, mevzuat birikimi ve kurumsal kapasite oluşmuş; "ev hanımına yönelik politika seti" konusunda ise karşılaştırılabilir bir birikim yoktur. Bu eksiklik tesadüfi değil, söylem temelli görmezliğin doğal sonucudur; ev hanımı politikanın "henüz dönüştürülmemiş kalıntısı" değil, başlı başına bir özne kategorisi olarak tanınmadıkça yapısal kör nokta giderilemez.

Üç düzeyli analiz tek bir sosyolojik tespite işaret etmektedir: Aile ve Nüfus 10 Yılı vizyonu söylem temelli olarak aileci-muhafazakâr bir çerçeveye yaslansa da yapısal olarak çift-kazanan model mantığını içselleştirmiş; bütçe ve fon kaynaklarını formal istihdam içindeki kadına aktarmakta; söylem olarak ev hanımına olumlu bir özne kategorisi tanımamaktadır. Bu üç düzey bir araya geldiğinde ortaya yapısal bir hizalama hatası çıkar; politika çözmek istediği problem ile kullandığı araçlar arasında matematiksel ve sosyolojik bir uyumsuzluk taşır. Bu uyumsuzluğun kökeni epistemolojik körlüktür: Kadın üretkenliğinin formal istihdama indirgenmesi, ev-merkezli yaşam tercihinin meşru bir kategori olarak tanınmaması, Türk ailesinin Batılı kavramsal şemalara sığmayan dokusunun göz ardı edilmesi. Bu körlük aşılmadıkça politika setinin araçları yenilenebilir, fon büyüklükleri artırılabilir, mevzuat genişletilebilir; ama yapısal kör nokta aynen sürer. Sorun ne kadar kaynak ayrıldığı değil, kaynağın kim için ve hangi kadın özneliği tasavvuruyla ayrıldığıdır.

Kadın Üretkenliğinin Piyasa-Dışı Boyutu ve Türk Sosyolojisinin Geleneksel Kaynakları

İlk üç bölümde yürütülen analitik tartışma, Türkiye›deki demografik kriz karşısında üretilen mevcut sosyal politikaların yapısal bir «görme kusuru» taşıdığını ve bu kusurun kadın üretkenliğini Batı merkezli, piyasa içi bir çerçeveye sıkıştıran epistemolojik bir tercihten beslendiğini ortaya koymuştur. Ancak bütüncül bir sosyolojik analiz salt eleştirel bir teşhisle yetinemez; yıktığı kavramsal çerçevenin yerine kendi toplumsal gerçekliğiyle örtüşen yeni bir model inşa etmekle mükelleftir. Bu bölüm makalenin dekonstrüksiyon aşamasından normatif inşa aşamasına geçişini temsil eder. Söz konusu kavramsal onarım ithal edilmiş refah devleti şablonlarında değil; Türk toplumunun tarihsel hafızasında yer alan fakat modern politika dilinde görünmez kılınan içsel dayanışma ağlarında yatmaktadır. Takip eden alt başlıklarda kadın emeğinin piyasa dışı üretkenliğini yeniden tanımlayabilmek adına vakıf geleneği, mahalle ekosistemi ve kuşaklar arası bakım pratikleri seferber edilecek ve bu sosyolojik zemin güncel bir politika mimarisine tercüme edilecektir.

Yeniden Tanımın Zorunluluğu: Eleştiriden Öneriye Geçiş

Önceki bölümlerde geliştirilen analiz şu sonuca ulaşmıştır: Aile ve Nüfus 10 Yılı vizyonunun yapısal kör noktası kadın üretkenliğini formal istihdama indirgeyen epistemolojik bir tercihten kaynaklanmakta ve bu tercih devam ettiği sürece politikanın araçları ne kadar genişletilirse genişletilsin doğurganlık problemi çözülemez. Bu noktada makale yalnızca eleştirel bir tespitle yetinemez; sosyolojik analiz kavramsal kör noktayı teşhis etmenin ötesinde onu aşacak yeni bir kavramsal-politik çerçeve önermek zorundadır. Bu bölüm söz konusu yeniden kavramsallaştırmayı Türk sosyolojisinin kendi geleneksel kaynaklarına dönerek inşa etmeyi amaçlar. «Geleneksel kaynaklar» ifadesini metodolojik olarak ciddiye almak, makalenin baştan beri taşıdığı dışarıdan-içeriye bakış argümanının doğal sonucudur: Eğer Türk ailesinin sosyolojik dokusu Batı›dan ödünç alınan kavramlarla okunduğunda yapısal olarak görünmez kalıyorsa, çözüm de aynı ödünç-kavramsal cephanenin içinden değil Türk toplumunun kendi tarihsel-toplumsal birikiminin içinden çıkarılmalıdır. Bu, geleneğe nostaljik bir geri dönüş ya da modernite-öncesi bir düzenin ihyası anlamına gelmez; içsel kaynakların çağdaş sosyolojik kavramlara dönüştürülerek politika diline aktarılmasıdır. Aşağıda yeniden kavramsallaştırma üç geleneksel kaynak üzerinden inşa edilecektir: vakıf geleneği, mahalle ve cemaat dayanışması, kuşaklar arası kadın emeği.

Vakıf Geleneği ve Sivil Üretkenliğin Tanınması

Türkiye'nin tarihi ve toplumsal birikiminde vakıf, kadın üretkenliğinin sivil-kamusal boyutunu kavramak için güçlü bir analitik çerçeve sunar. Osmanlı dönemi vakıf hukuku ve uygulamaları üzerine yapılan çalışmalar (Yediyıldız, 1985), vakıfların yalnızca dini-hayri kurumlar değil kentsel kamusal hayatın temel düzenleyicileri olduğunu göstermektedir. Faroqhi (2000) ve Meriwether (1999) Osmanlı şehirleri üzerine çalışmalarında, kadınların-özellikle hanedan üyesi ve varlıklı şehirli kadınların-vakıf kurma, yönetme ve mütevelli olma süreçlerinde belirleyici roller üstlendiklerini; kadınların kurduğu vakıfların kentsel altyapı, eğitim, sağlık ve sosyal yardım alanlarında ciddi bir kamusal işlev gördüğünü ortaya koymuştur. Bu tarihsel veriden çıkarılması gereken sosyolojik sonuç, kadın üretkenliğinin Türk-İslam medeniyet havzasında piyasa emeği yoluyla değil sivil-vakıf yapıları yoluyla kamusal değer ürettiği yönündeki yapısal örüntüdür. Bu örüntü modernleşme süreciyle zayıflamış, vakıf kurumları büyük ölçüde dönüşmüş, ancak temel toplumsal felsefesi yok olmamıştır. Bugün Türkiye'de aktif binlerce dernek ve vakıf, mahalle ölçeğinde yardımlaşma fonları, hayır kurumları, eğitim destek örgütlenmeleri içinde kadın katılımının ne kadar belirleyici olduğu çalışmaların ortaya çıkardığı bir gerçektir (Hibbs, 2022). Üstelik bu katılım formal istihdam istatistiklerinde görünmez kalmaktadır çünkü TÜİK işgücü anketleri ücretli istihdam üzerinden tanımlıdır ve gönüllü-sivil katılımı ayrı bir üretkenlik kategorisi olarak ölçmez.

Politik açıdan bu kavrayışın somut önerisi, Aile ve Nüfus 10 Yılı vizyonunun ev hanımının vakıf-sivil katılımını resmî bir üretkenlik biçimi olarak tanıyan bir mekanizma kurmasıdır. Bu mekanizma şu kalemleri içerebilir: Birincisi, sivil katılım üzerinden sosyal güvenlik kazanımı-belirli saat üzeri vakıf, dernek ya da STK'de aktif faaliyet gösteren ev hanımlarının SGK primleri devlet tarafından sübvanse edilmeli, emeklilik kazanımı yaratan bir mekanizmaya dönüştürülmelidir; bu, ev hanımının sivil katkısını formal-mali bir tanınma çerçevesine yerleştirir. İkincisi, vakıf-tabanlı destek havuzlarıdır; devlet doğum yardımlarını yalnızca merkezi bütçeden değil vakıflar üzerinden dolaylı bir mekanizmayla da dağıtmalı, yönetiminde ev hanımı kesimden temsilciler yer almalı, bu kesimi pasif yardım alıcı pozisyonundan aktif politika öznesi pozisyonuna taşımalıdır. Üçüncüsü, sivil eğitim sertifikasyonu-ev hanımlarının sivil katılım ya da geleneksel zanaat üzerinden edindikleri beceriler MEB onaylı bir sertifikasyon sistemine bağlanmalı, isteğe bağlı olarak formal istihdama geçişte ya da mikro-girişimcilikte kullanılabilir hâle getirilmelidir; bu, ev hanımına "ya çalışıyorsun ya çalışmıyorsun" ikilemini aşan bir orta-yol açar.

Mahalle ve Cemaat Dayanışması: Bakım Emeğinin Yatay Yayılımı

Türk aile sosyolojisinin Batılı şemalardan ayrıldığı kritik boyutlardan biri bakım emeğinin yatay yayılım örüntüsüdür. McDonald'ın (2000) cinsiyet eşitliği tezini eleştirirken belirtildiği gibi, Türk ailesinde çocuk ve yaşlı bakımı çiftin iki üyesi arasında değil geniş bir yatay ağ içinde-anneanne-babaanne, teyze-hala, komşular, mahalle dayanışması-paylaşılır. Bu örüntü Türk sosyolojisinde mahalle kavramının taşıdığı analitik ağırlığa işaret eder; mahalle salt bir mekânsal birim değil, dayanışma yapılarının üretildiği toplumsal bir doku, "yatay bir aile" gibi işleyen genişletilmiş bir ilişki örüntüsüdür. Çağdaş literatürde bu örüntüyü kavramak için Robert Putnam'ın (2000) sosyal sermaye kavramı kullanışlıdır; ancak Putnam'ın çerçevesinin Türkiye'ye uygulanmasında dikkat edilmesi gereken bir nokta vardır. Putnam sosyal sermayeyi büyük ölçüde formal sivil katılım (dernekler, kulüpler, gönüllü kuruluşlar) üzerinden ölçer; oysa Türkiye'nin mahalle dayanışması bu formal yapılardan çok enformel günlük etkileşimler üzerinden işler: komşu çocuğunu bir saatliğine üstlenmek, hasta bir komşuya yemek götürmek, taziye-düğün organizasyonunu paylaşmak, mahalle ölçeğinde ortak Ramazan iftarları. Bu enformel pratiklerin sosyolojik değeri Putnam'ın ölçümlerinin yakaladığından çok daha büyüktür ve Türkiye'nin dayanışma sermayesinin asıl kaynağıdır.

Bu kavrayışın politika açısından önemi şudur: Aile ve Nüfus 10 Yılı vizyonu çocuk bakımı sorununu kreş yatırımları üzerinden çözmeye çalıştığında Türk ailesindeki bakım emeğinin yatay yayılım örüntüsünü görmemiş olur. Kreş, Batı tipi nükleer ailenin "iki çalışan ebeveyn artı piyasalaştırılmış çocuk bakımı" modelinin altyapısıdır. Türkiye'de ev hanımı yalnızca kendi çocuğunun bakımını üstlenmemekte; aynı mahalle ya da geniş aile içinde başka çocukların bakımına da katkı sunmakta, böylece tüm mahalle/aile sisteminin doğurganlık kapasitesini artırmaktadır. Yani ev hanımı yalnızca kendi doğurganlığını değil, çevresindeki diğer kadınların doğurganlığını da yapısal olarak destekleyen bir aktördür. Bu tespit somut önerilere şu kalemlerde dönüşür: Birincisi, mahalle-bakım fonu-mevcut kreş yatırımlarının bir kısmı mahalle ölçeğinde küçük ölçekli, ev hanımlarının yönettiği gündüz bakımı kooperatiflerine yönlendirilmeli; bu hem ev hanımına gelir kapısı açar hem de bakım emeğinin yatay yayılımını kurumsal bir biçime dönüştürür. İkincisi, kuşak-bakım destek primi-Türkiye'de çalışan kadınların önemli bir bölümü çocuk bakımını fiilen kayınvalide ya da anneye devretmekte; bu kuşak bakımı resmen tanınmalı ve anneanne/babaanneye doğrudan bir aylık prim ödenmelidir. Üçüncüsü, dayanışma odaklı sosyal hizmet altyapısı-Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın taşra teşkilatı mahalle muhtarlıklarıyla eşgüdümlü çalışan, ev hanımlarının sivil-bakım katkısını haritalandıran ve destekleyen

bir altyapı geliştirmelidir; "kadın istihdam ofisi" değil "kadın sivil katkı ofisi" niteliğinde bir kurumsallaşma.

Kuşaklar Arası Kadın Emeği ve Ailenin Yeniden Üretim İşlevi

Üçüncü geleneksel kaynak kuşaklar arası kadın emeğinin Türk ailesinde işleyiş biçimidir. Türk ailesi yalnızca yatay olarak (mahalle ölçeğinde) değil dikey olarak (kuşaklar arası) genişlemiş bir bakım ekonomisidir; bu dikey genişleme, özellikle anneanne/babaannenin torun yetiştirmedeki belirleyici rolü, Batılı nükleer aile modelinin radar dışında kaldığı, ancak Türk ailesinin doğurganlık kapasitesini koruyan kritik bir omurgadır. Burada önemli bir sosyolojik tespit yapmak gerekir: Türkiye›de çalışan kadınların doğurganlığını mümkün kılan asıl mekanizma çoğu zaman kreş, esnek çalışma ya da yarım zamanlı haklar değil anneannelerin/babaannelerin torun bakımına aktif katkısıdır (Çiloğlu Yörübulut, 2026); yani bugün formal istihdamdaki kadının çocuk doğurabilmesi büyük ölçüde önceki kuşağın ev hanımı kadınının emeği üzerinden mümkün olmaktadır. Bu yapısal gerçeklik politika söyleminde hiç görünmez. Devlet çalışan annenin ihtiyacını karşılayan kreş ve yarım zamanlı çalışma gibi araçlara yatırım yaparken, çalışan annenin asıl ihtiyacını karşılayan anneannenin/babaannenin emeği için hiçbir kurumsal tanınma oluşturmamaktadır. Bu dramatik bir paradokstur: Çalışan kadının doğurganlığını mümkün kılan ev hanımı kuşağıdır; ama politika ev hanımı kuşağını görmezden gelir. Eğer anneanneler/babaanneler yarın torun bakımından çekilse Türkiye'deki çalışan kadın doğurganlığı bugünkü 1,22 düzeyinden çok daha aşağı düşecektir.

Bu kavrayışın politika önerisi üç kalemde somutlaşır: Birincisi, torun bakım primi-daha önce bahsedilen kuşak-bakım priminin özel ve genişletilmiş biçimi olarak, torun bakımına aktif katkı sunan anneannelere veya babaannelere doğrudan bir aylık prim ödenmelidir; primin miktarı kreş ücretinin ortalama maliyetiyle karşılaştırılabilir düzeyde olmalı çünkü ekonomik mantık açısından devlet zaten bu bakım emeğini bir biçimde finanse etmektedir, yalnızca finanse ettiği aktör fark edecektir. Devletin kreşe ödediği maliyetin bir kısmının doğrudan bakımı yapan büyükanneye yönlendirilmesi hem doğurganlık ekonomisinin gerçek failini tanır hem de kuşaklar arası dayanışmayı kurumsal olarak teşvik eder. İkincisi, kuşaklar arası bakım için ortak konut teşvikleri-Aile ve Gençlik Fonu kapsamındaki konut destekleri anneanne/babaannenin yakınında oturmayı ya da onunla birlikte yaşamayı tercih eden çiftlere ek bir teşvik sağlamalı, mahalle ölçeğinde "üç kuşak yakınlığı"nı kurumsal olarak desteklemelidir. Mahalle ölçeğinde üç kuşak yakınlığı-

nı destekleyen konut tipolojileri ve aile dostu kentsel altyapının çocuk-merkezli politika mimarisinin tamamlayıcı bileşeni olduğu vurgulanmaktadır. Üçüncüsü, emekli aylığı ile bakım priminin birleşimi-emekli olan ev hanımı kuşağının emekli aylığı zaten yetersizdir; üstüne aktif olarak torun bakımı yaptığında ek bir prim sağlanması hem yaşlı yoksulluğunu azaltır hem de torun bakımının ekonomik tanınmasını sağlar.

Önerilen politika mimarisinin uluslararası karşılaştırmalı zeminde maliyet ve uygulanabilirlik açısından değerlendirilmesi gerekmektedir. Macaristan›ın 2010 sonrası uygulamaya koyduğu aile paketi (CSOK programı, dört çocuklu annelere ömür boyu gelir vergisi muafiyeti, üç çocuklu ailelere konut hibesi), GSYH›nin yaklaşık yüzde 4,7›sine ulaşan bir aile politikası harcamasıyla ev hanımı kesime de hitap eden geniş kapsamlı bir mimari kurmuş; doğurganlık hızı 2011›deki 1,23 düzeyinden 2021›de 1,59›a yükselmiştir (KSH, 2022). Polonya›nın 2016›da başlatılan «500+ Programı» her ikinci ve sonraki çocuk için aylık 500 zloti ödemesi mantığında kurulmuş, doğurganlığa kayda değer bir etki yaratmasa da yoksulluk düzeyinde ciddi azalma sağlamıştır (Magda vd., 2018). Çek Cumhuriyeti, kadının çocuk yetiştirdiği yıllar için sosyal güvenlik primlerinin devlet tarafından üstlenilmesi modelini başarıyla uygulayan bir örnek olarak öne çıkmaktadır. Bu örnekler ev hanımı kesime yönelik mali tanınma araçlarının bütçe olarak Türkiye için sürdürülemez büyüklükte olmadığını göstermektedir. Türkiye›nin GSYH›si içinde aile politikası harcamalarının payı OECD ortalamasının çok altında olup (OECD, 2023), mevcut bütçe yapısının yeniden dağıtılması ve görece mütevazı bir kaynak artırımıyla önerilen mimarinin temel kalemlerinin finanse edilmesi mümkündür. Önemli olan kaynak miktarı değil tahsis mantığıdır: Mevcut araçların yapısal mantığı sürdüğü sürece harcanan her ek lira aynı kör noktayı tahkim etmekten öteye geçmez.

Yeni Bir Politika Mimarisi Çerçevesinde Beş İlke

Bu üç geleneksel kaynaktan-vakıf geleneği, mahalle dayanışması, kuşaklar arası kadın emeği-çıkarılan politika önerileri bir araya getirildiğinde mevcut politika setinin yapısal kör noktasını aşan bütünleşik bir mimari ortaya çıkar. Bu mimari beş ilke üzerine kuruludur. Birinci ilke, kadın üretkenliğinin çoğul tanınmasıdır: Politika, kadın üretkenliğini yalnızca formal istihdam üzerinden değil sivil katılım, mahalle dayanışması ve kuşaklar arası bakım emeği üzerinden de tanımalıdır; bu, Hakim›in tercih kuramının ve Arendt›in çoğul üretkenlik tasavvurunun politik dile aktarılmasıdır. İkinci ilke, ev hanımının özne kategorisi olarak adlandırılmasıdır: Politika söylemi ev hanımını

«henüz çalışmayan kadın» olarak değil başlı başına bir özne kategorisi olarak adlandırmalı, strateji belgeleri, kalkınma planları ve bakanlık metinleri ev-merkezli kadın için kendine ait, olumlu bir adlandırılma alanı kurmalıdır. Üçüncü ilke, mali kaynakların yeniden dağıtımıdır: Bütçe önceliklerinin tamamı formal istihdam içindeki kadına aktarılan mevcut mantık, ev hanımı kesime doğrudan ve özgül kaynak aktarmayı içerecek biçimde yeniden tasarlanmalı; sosyal güvenlik primi sübvansiyonu, kuşak-bakım primi, mahalle-bakım fonu, sivil katılım üzerinden emeklilik kazanımı bu yeniden dağıtımın somut araçlarıdır. Dördüncü ilke, kurumsal mimarinin yenilenmesidir: Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı›nın taşra teşkilatı mahalle ölçeğinde ev hanımı kesimle doğrudan teması olan, sivil-bakım katkısını haritalandıran ve destekleyen bir yapıya dönüşmeli; «kadın istihdam ofisi» mantığı yerine «kadın sivil katkı ofisi» mantığı kurumsallaşmalıdır. Beşinci ilke, demografik aritmetiğin tanınmasıdır: Politika, doğurganlığın yenilenme eşiğinin altına düşmesinin matematiksel bir aritmetik problem olduğunu ve çözümün doğurganlığı asıl tutan kütleye yatırım yapmaktan geçtiğini kabul etmelidir. Bu beş ilke üzerine kurulu bir mimari, mevcut vizyonun yapısal kör noktasını aşmanın somut yoludur; önemli olan «muhafazakâr aile koruma» ile «feminist kadın özgürleşmesi» söylemleri arasındaki kısır kutuplaşmaya saplanmadan, Türk ailesinin kendi sosyolojik dokusunun terimleriyle inşa edilmesidir.

Uluslararası Deneyimden Türkiye'ye Dersler

Türkiye'nin içinden geçtiği demografik dönüşüm süreci ve doğurganlık oranlarındaki kritik düşüş, küresel ölçekte birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkenin halihazırda tecrübe ettiği yapısal bir sorunun uzantısıdır. Bu nedenle ulusal bir demografi politikası inşa ederken iç dinamiklere odaklanmanın yanı sıra dünyanın farklı bölgelerinde benzer krizlerle yüzleşen ülkelerin geliştirdiği sosyal politika setlerini incelemek zorunlu bir analitik adımdır. Bu bölüm söz konusu uluslararası deneyimleri eleştirel bir süzgeçten geçirerek Türkiye'nin kendi sosyokültürel gerçekliğine uygun, özgün ve sürdürülebilir bir demografik mimari kurabilmesi için çıkarılması gereken stratejik dersleri ortaya koymayı amaçlar.

Doğurganlık Krizi Karşısında Politika Yelpazesi: Üç Tipolojik Model

Son yirmi yılda doğurganlık problemini politik gündemin merkezine taşımış ülkelerin deneyimleri üç tipolojik modele göre sınıflandırılabilir. Birinci model İskandinav aileden arındırma modelidir; İsveç, Norveç ve Danimarka'nın

temsil ettiği bu model çift-kazanan aileyi normatif referans noktası olarak almakta; çocuk bakımının kamusal ya da yarı-kamusal kreş sistemleri üzerinden dışsallaştırılması, cömert babalık izinleri, esnek çalışma düzenlemeleri ve cinsiyet eşitliği temelli aile-içi rol paylaşımının teşviki bu modelin omurgasını oluşturmaktadır. Bu model 1990'lar ve 2000'lerde görece başarılı sonuçlar üretmiş, doğurganlık 1,7-1,9 düzeylerinde tutulabilmiştir. Ne var ki 2010'ların ortasından itibaren bu modelin de sınırlarına ulaştığı görülmektedir: İsveç'te doğurganlık hızı 2024'te 1,43'e gerilemiş (SCB, 2025), Norveç'te 1,40 düzeyine düşmüştür; aileden arındırma paradigmasının yapısal sınırlarına işaret eden bu durum, cinsiyet eşitliği temelli aile-içi rol paylaşımının tek başına doğurganlığı yenilenme eşiğinin üzerinde tutmaya yetmediğini göstermektedir. İkinci model Doğu Asya yapısal başarısızlık modelidir; Güney Kore, Japonya, Tayvan ve Singapur'un temsil ettiği bu model, hızlı modernleşmenin ve formal istihdamda kadın katılımının artmasının ardından geleneksel aile yapısının çözülmesi karşısında etkili bir politik karşılık üretememiş ülkelerin deneyimini özetler. Güney Kore'nin 2024 itibarıyla 0,72 düzeyinde gerçekleşen doğurganlık hızı (Statistics Korea, 2025), Japonya'nın 1,20 düzeyinde stabilize olan oranı bu modelin yapısal başarısızlığını gösterir; bu ülkeler son on beş yılda demografik probleme onlarca milyar dolarlık politika paketleriyle yanıt vermeye çalışmış ancak doğurganlığa kayda değer bir etki yaratamamıştır. Başarısızlığın sosyolojik nedeni politika setinin kadın üretkenliğini yine formal istihdam üzerinden tanımlaması ve ev-merkezli kadın özneliğine alan açmamasıdır. Üçüncü model Orta Avrupa aileci canlanma modelidir; Macaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti ve Slovakya'nın temsil ettiği bu model 2010 sonrasında aileden arındırma paradigmasından açık bir kopuşla aile-merkezli politika araçlarına yönelmiştir. Macaristan'ın aile vergi indirimleri, çok çocuklu annelere ömür boyu gelir vergisi muafiyeti, ev hanımı kesime de hitap eden konut hibeleri, kuşak bakımı destekleri bu modelin temel araçlarıdır. Sonuçlar kayda değerdir: Macaristan'da doğurganlık 2011'deki 1,23'ten 2021'de 1,59'a, Çek Cumhuriyeti'nde 2013'teki 1,46'dan 2021'de 1,83'e yükselmiştir (Eurostat, 2023). Bu yükseliş kalıcı olmamış, son yıllarda yeniden bir düşüş gözlenmiştir; ancak modelin kayda değer bir demografik etki üretebildiği, ev hanımı kesime yönelik mali tanınma araçlarının doğurganlık üzerinde belirleyici bir etkisi olduğu açıkça görülmektedir.

Türkiye'nin Konumu: Hibrit Bir Modelden Özgün Bir Modele

Türkiye'nin Aile ve Nüfus 10 Yılı vizyonu bu üç model karşısında ilginç bir hibrit konumda durmaktadır. Söylem temelli olarak Orta Avrupa aileci canlanma modeline yakın bir hat çizmekte, ancak araçsal olarak İskandinav aile-

den arındırma modelinin mantığını içselleştirmektedir. Bu hibrit yapı, makalenin daha önce teşhis ettiği tutarsızlık hatasının uluslararası karşılaştırmalı bağlamdaki tezahürüdür; söylem ile araçların uyumsuzluğu politika setinin etkisini her iki modelin de gerisine düşürmektedir. Türkiye için sosyolojik olarak en verimli yol, üç modelden hiçbirinin aynen kopyalanması değil Türk ailesinin kendi sosyolojik dokusuna uygun özgün bir modelin geliştirilmesidir. Bu özgün modelin Orta Avrupa modelinden alacağı şey ev hanımı kesime yönelik mali tanınma araçlarıdır; İskandinav modelinden alacağı şey kadın özneliğinin çoğul biçimlerini tanıma vurgusudur (ancak bu çoğulluğu aileden arındırma değil kadın tercihinin heterojenliği üzerinden tanımlamak koşuluyla); Doğu Asya deneyiminden alacağı ders ise kavramsal şemanın yenilenmemesi durumunda hiçbir bütçe büyüklüğünün demografik problemi tek başına çözmediğidir. Türkiye'nin özgül kaynakları-vakıf geleneği, mahalle dayanışması, kuşaklar arası kadın emeği-hiçbir Batı ya da Doğu Asya modelinde karşılığı olmayan analitik kaynaklardır ve Türkiye'nin demografik politikasında kıyaslamalı avantaj yaratabilir. Macaristan'ın CSOK programı çok çocuklu aileye konut hibesi sunarken Türkiye'nin özgün modeli "mahalle ölçeğinde üç kuşak yakınlığı" üzerinden konut destekleri tasarlayabilir çünkü Türkiye'nin sosyolojik dokusu Macaristan'ın atomize aile yapısından farklı olarak kuşaklar arası bakım dayanışmasının canlı bir biçimini hâlâ taşımaktadır; bu, ödünç alınmış değil içeriden inşa edilmiş bir kıyaslamalı avantajdır.

Karşılaştırmalı analizin çıkardığı en kritik ders, ev hanımı kesime yönelik mali tanınma araçlarının demografik etkisinin Batı feminist literatürünün varsayımlarının ötesinde olduğudur. Macaristan ve Çek Cumhuriyeti deneyimleri ev hanımı kesime aktarılan kaynakların doğurganlık üzerinde anlamlı bir etki yarattığını göstermektedir. Bu, politik söylem düzeyinde kabul edilmesi zor bir tespittir; çünkü hâkim akademik söylem ev hanımı destekleyici politikaları "muhafazakâr-gerici" olarak çerçevelemeye yatkındır. Oysa karşılaştırmalı veriler bu çerçevelemenin ampirik temelinin zayıf olduğunu, ev hanımı tanınmasının demografik problemin çözümünde belirleyici bir araç olabileceğini ortaya koymaktadır. Hiçbir politika modelinin tek başına başarıya ulaşamadığı, başarının çoklu modellerin sentezini gerektirdiği de açıktır; İskandinav modelinin sınırları, Orta Avrupa modelinin son yıllardaki yavaşlaması, Doğu Asya'nın yapısal başarısızlığı tek başına hiçbir modelin yeterli olmadığını gösterir. Türkiye için verimli yol, bu modellerden kavramsal araçlar devşirerek kendi sosyolojik dokusuna uygun özgün bir sentez kurmaktır.

Sonuç

Bu makale, 2 Mayıs 2026'da tanıtılan Aile ve Nüfus 10 Yılı (2026-2035) Vizyon Belgesi'nin teşhis ettiği demografik problem ile sunduğu politika seti arasındaki yapısal tutarsızlığı sosyolojik olarak teşhis etmeyi ve bu hatayı aşacak yeni bir kavramsal-politik çerçeve önermeyi amaçlamıştır. Beş bölüm boyunca geliştirilen argüman üç temel tespitte toplanmaktadır. Birinci tespit, mevcut politika setinin "çalışan kadın merkezli" tasarımının demografik problemi çözecek kütleye matematiksel olarak ulaşamamasıdır. TÜİK 2024 doğum istatistikleri, en yüksek doğurganlığın okuma-yazma bilmeyen ya da bir okul bitirmemiş annelerde (2,65), en düşüğün ise yükseköğretim mezunu annelerde (1,22) gözlendiğini ortaya koymuştur. Kadın işgücüne katılımının yüzde 36,8'de kaldığı, kadın nüfusun yaklaşık üçte ikisinin formal istihdam dışında olduğu Türkiye'de doğurganlığın sayısal omurgasını ev-merkezli kadın oluşturur. Yarım zamanlı çalışma hakkı, kreş yatırımları, ücretli doğum izni ve evlilik kredisi gibi politika araçları ise yapısal olarak formal istihdam içindeki kentli orta sınıf kadına yönelmiştir; politika, doğurmayan azınlığı ek doğuma ikna etmeye çalışırken doğuran çoğunluğa özgül bir destek mimarisi geliştirmemektedir.

İkinci tespit, bu tutarsızlığın altında yatan kavramsal kör noktanın tesadüfi bir tasarım eksikliği değil modernist bir sosyolojik şemanın mantıksal sonucu olduğudur. Kadın üretkenliğinin formal istihdama indirgenmesi, ev-merkezli yaşam tercihinin meşru bir kadın özneliği kategorisi olarak tanınmaması ve Türk ailesinin Batılı kavramsal şemalara sığmayan dokusunun göz ardı edilmesi birbirini destekleyen üç katmanda bir epistemolojik körlük üretir. Bu körlük, aileden arındırma paradigmasının Türkiye›nin politika söylemine retorik düzeyde değil araçsal düzeyde nüfuz etmesinin doğal sonucudur. Söylem aileci-muhafazakâr bir hat çizerken somut araçlar çift-kazanan modelin mantığını içselleştirmiş; bütçe önceliklerinin tamamı formal istihdam içindeki kadına yönelmiş; ev hanımı kurumsal söylemde «henüz çalışmamış kalıntı kategori» olarak adlandırılmıştır. Üçüncü tespit, demografik dönüşümle baş etmenin sosyolojik olarak verimli yolunun Türk ailesinin kendi geleneksel kaynaklarına dönerek kadın üretkenliğinin piyasa-dışı boyutunu yeniden kavramsallaştırmaktan geçtiğidir. Vakıf geleneği, mahalle ve cemaat dayanışması, kuşaklar arası kadın emeği-bu üç geleneksel kaynak, kadın üretkenliğini sivil-kamusal, yatay-dayanışmacı ve dikey-kuşaksal boyutlarda görünür kılmakta; ev hanımını politikanın görmediği bir kalıntı olmaktan çıkarıp aktif bir özne kategorisine taşımaktadır. Bu kavramsal yeni-

lenmenin politik karşılığı, sivil katılım üzerinden sosyal güvenlik kazanımı, mahalle-bakım fonu, kuşak-bakım primi, vakıf-tabanlı destek havuzları gibi somut mali-kurumsal araçlar olarak tasarlanabilir.

Bu üç tespit bir araya getirildiğinde ortaya şu sonuç çıkar: Aile ve Nüfus 10 Yılı vizyonunun başarıya ulaşmasının ön koşulu bütçesinin büyüklüğü, mevzuatın detayı ya da kurumsal yapılanmanın genişliği değildir; ön koşul kadın özneliğine ilişkin kavramsal şemanın yenilenmesidir. Mevcut şema sürdüğü sürece politika setinin araçları çoğaltılabilir, kaynaklar artırılabilir, kurumsal kapasite genişletilebilir; ama yapısal kör nokta sürer. Çünkü sorun ne kadar yatırım yapıldığı meselesi değil, yatırımın kim için ve hangi kadın özneliği tasavvuruyla yapıldığı meselesidir. Türk aile politikasının yenilenmesi "muhafazakâr aile koruma söylemi" ile "feminist kadın özgürleşmesi söylemi" arasındaki kısır kutuplaşmadan çıkmayı zorunlu kılmaktadır; iki söylem de farklı yollarla aynı sonuca ulaşmaktadır: Birincisi ev hanımını romantize ederek politikanın aktif öznesi olmaktan çıkarır, ikincisi ev hanımını dönüştürülmesi gereken bir başlangıç durumu olarak konumlandırarak yine aktif özne olmaktan çıkarır. Her iki söylemin de Türk ailesinin sosyolojik dokusunu içeriden okumayı başaramaması ortak bir kavramsal kör noktayı paylaşmalarına yol açar. Üçüncü bir yol ne romantizme ne de dönüştürmeci-modernist projeye yaslanmadan Türk ailesinin tarihi ve toplumsal birikimini çağdaş sosyolojik araçlarla yeniden okumaktan geçer; bu yolun özgül teorik imzası, makalenin kavramsal çerçevesinde bir araya getirilen üç damardan beslenir: Hakim'in tercih kuramının kadın özneliğine kazandırdığı heterojenlik, Arendt'in emek-iş-eylem ayrımının kadın üretkenliğine kazandırdığı çoğulluk ve Dikeçligil›in Türk aile sosyolojisine kazandırdığı içsel okuma kapasitesi.

Çalışmanın sınırlılıkları da kabul edilmelidir. Önerilen politika mimarisi makro-düzey bir öneri olup somut uygulama tasarımı, bütçe büyüklükleri ve kurumsal koordinasyon mekanizmaları açısından ek araştırmalar gerektirmektedir. Vakıf geleneği, mahalle dayanışması ve kuşaklar arası kadın emeğinin Türkiye›nin farklı bölgelerinde nasıl farklılaştığı, kentleşme düzeyine göre nasıl dönüştüğü saha araştırmalarıyla derinleştirilmelidir. Ayrıca ev-merkezli kadın için önerilen politik tanınma mimarisinin çalışan kadına yönelik mevcut araçlarla nasıl entegre edileceği, yani iki kadın özneliği kategorisinin politika setinde birlikte nasıl konumlanacağı ayrıca çalışılması gereken bir konudur. Bu sınırlılıklara rağmen makalenin sosyolojik katkısı şu noktada özetlenebilir: Türkiye›de aile politikası tartışması son yirmi yılda büyük ölçüde «İstanbul Sözleşmesi», «toplumsal cinsiyet eşitliği», «kadın istihdamı» gibi başlıklar etrafında, çoğunlukla Batılı kavramsal çerçevelerin

ithal edilmesi mantığında ve yüzeysel olarak sürdürülmüştür; Aile ve Nüfus 10 Yılı vizyonu bu çerçevenin yetersizliğini söylem temelinde fark eden ama araçsal olarak hâlâ aynı çerçeveye yaslanan bir politik momenttir. Demografik dönüşüm Türkiye›nin önümüzdeki on yıllarda yüzleşeceği en büyük yapısal meydan okumalardan biridir; bu meydan okumayla baş edebilmek, kadın özneliğinin Türk toplumundaki çoğulluğunu tanıyan, ev hanımını politikanın görünmeyen çoğunluğu olmaktan çıkaran ve kadın üretkenliğinin piyasa-dışı boyutunu kurumsal mimaride görünür kılan yeni bir politika anlayışını gerektirmektedir. Aile ve Nüfus 10 Yılı vizyonu bu yenilenmeyi gerçekleştirebildiği ölçüde başarıya ulaşacak; gerçekleştiremediği ölçüde söylem ile gerçeklik arasındaki makasın açıldığını izlemekle yetinecektir.

Kaynakça

About Hungary. (2016). *Putting families at the core: The Family Housing Support Program (CSOK)*. https://abouthungary.hu/issues/putting-families-at-the-core-the-family-housing-support-program-csok

Aile ve Gençlik Fonu. (2026). *Evlenecek gençlerin desteklenmesi projesi*. https://ailegenclikfonu.aile.gov.tr

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2026). *Aile ve nüfus 10 yılı (2026-2035) vizyon belgesi*. https://www.aile.gov.tr/media/313283/an10y-vizyon-belgesi-web.pdf

Alpar, B. I. ve Bükey, A. M. (2020). İş gücü piyasası ile terör ilişkisinin teorik ve ekonometrik analizi: Türkiye örneği (2014-2020). Filiz Kitabevi.

Arendt, H. (2018). *İnsanlık durumu*. İletişim Yayınları.

Budd, J. W. (2016). *Çalışma düşüncesi* (F. Man, Çev.). Ayrıntı Yayınları.

Buğra, A., & Keyder, Ç. (2006). *Sosyal politika yazıları*. İletişim Yayınları.

Crompton, R., & Lyonette, C. (2005). The new gender essentialism: Domestic and family "choices" and their relation to attitudes. *The British Journal of Sociology*, *56*(4), 601–620. https://doi.org/10.1111/j.1468-4446.2005.00085.x

Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2025). *Aile, nüfus ve demografik dönüşüm: Özel ihtisas komisyonu raporu*. SBB Yayınları. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2025/08/Aile-Nufus-ve-Demografik-Donusum-OIK-Raporu_01082025.pdf

Czech Republic Ministry of Labour and Social Affairs. (2021). *Family*. https://www.mpsv.cz/web/en/family

Çiloğlu Yörübulut, M. (2026). Kadın istihdamının sürdürülebilirliğinde büyükannelerin çocuk bakım desteğinin rolü üzerine nitel bir analiz. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, *24*(60), 576–604. https://doi.org/10.35408/comuybd.1828494

Deveci, C. (1998). Siyasetin sınırı olarak kamusallık: Arendt'in Kant'tan çıkarsadıkları. *Doğu Batı*, (5), 111–128.

Dikeçligil, F. B. (2012). Aileye dair kabullerin ezber bozumu. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, *8*(31), 21–52.

Esping-Andersen, G. (1990). *The three worlds of welfare capitalism*. Princeton University Press.

Esping-Andersen, G. (1999). *Social foundations of postindustrial economies*. Oxford University Press.

Eurostat. (2023). *Fertility statistics: Total fertility rate, 1960-2021*. European Commission. https://ec.europa.eu/eurostat

Faroqhi, S. (2000). *Subjects of the Sultan: Culture and daily life in the Ottoman Empire*. I. B. Tauris.

Ferrera, M. (1996). The "southern model" of welfare in social Europe. *Journal of European Social Policy*, *6*(1), 17–37. https://doi.org/10.1177/095892879600600102

Grütjen, D. (2008). The Turkish welfare regime: An example of the Southern European model? The role of the state, market and family in welfare provision. *Turkish Policy Quarterly*, *7*(1), 111–129.

Güneş, F. (2017). Feminist kuramda ataerki tartışmaları üzerine eleştirel bir inceleme. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *27*(2), 245–256.

Hakim, C. (2000). *Work-lifestyle choices in the 21st century: Preference theory*. Oxford University Press.

Hakim, C. (2003). A new approach to explaining fertility patterns: Preference theory. *Population and Development Review*, *29*(3), 349–374. https://doi.org/10.1111/j.1728-4457.2003.00349.x

Hibbs, L. (2022). "I could do that!": The role of a women's non-governmental organisation in increasing women's psychological empowerment and civic participation in Wales. *Women's Studies International Forum*, *90*, Makale 102557. https://doi.org/10.1016/j.wsif.2021.102557

KSH (Hungarian Central Statistical Office). (2022). *Demographic yearbook of Hungary 2021*.

Laleoğlu, F. Z. (2025). *Türkiye'de evlilik ve boşanma eğilimleri: Toplumsal dönüşümün izleri*. SETA Analiz. https://media.setav.org/tr/dosya/2025/03/turkiyede-evlilik-ve-bosanma-egilimleri-toplumsal-donusumun-izleri.pdf

Magda, I., Kiełczewska, A., & Brandt, N. (2018). *The "Family 500+" child allowance and female labour supply in Poland* (IBS Working Paper No. 01). Instytut Badań Strukturalnych.

McDonald, P. (2000). Gender equity in theories of fertility transition. *Population and Development Review*, *26*(3), 427–439. https://doi.org/10.1111/j.1728-4457.2000.00427.x

McRae, S. (2003). Constraints and choices in mothers' employment careers: A consideration of Hakim's preference theory. *The British Journal of Sociology*, *54*(3), 317–338. https://doi.org/10.1046/j.0007-1315.2003.00056.x

Meriwether, M. L. (1999). *The kin who count: Family and society in Ottoman Aleppo, 1770-1840*. University of Texas Press.

Mies, M., Bennholdt-Thomsen, V., & Von Werlhof, C. (2018). *Son sömürge: Kadınlar* (Y. Temurtürkan, Çev.). İletişim Yayınları.

Mingione, E. (2001). The southern European welfare model and the fight against poverty and social exclusion. *EOLSS-UNESCO Encyclopedia*.

OECD. (2023). *OECD family database*. Organisation for Economic Co-operation and Development. https://www.oecd.org/social/family/database.htm

Özdemir, S. (2007). *Küreselleşme sürecinde refah devleti* (Genişletilmiş 2. bs.). İTO Yayınları.

Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. Simon & Schuster.

Resmi Gazete. (2025, 18 Temmuz). *32959 sayılı Resmî Gazete*. https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2025/07/20250718-24.pdf

SCB (Statistics Sweden). (2025). *Population and population changes 1749-2024*.

Service Public. (2026). *[Buraya ilgili web sayfasının/haberin başlığını yazınız]*. https://www.service-public.gouv.fr/particuliers/actualites/A17675?lang=en

Statistics Korea. (2025). *Vital statistics of Korea 2024*. Korean Statistical Information Service.

TÜİK. (2025a). *Doğum istatistikleri 2024*. Türkiye İstatistik Kurumu. https://data.tuik.gov.tr

TÜİK. (2025b). *Türkiye'de istatistiklerle kadın 2025*. Türkiye İstatistik Kurumu. https://www.tuik.gov.tr/media/announcements/ist_kadin2025.pdf

TÜİK. (2026). *Türkiye'de istatistiklerle kadın 2024*. Türkiye İstatistik Kurumu. https://www.tuik.gov.tr/media/announcements/ist_kadin2025.pdf

UNICEF Türkiye. (2013). *Erken yaşlarda çocuk refahı ve kadın istihdamı politika belgesi*. https://www.unicef.org/turkiye/media/4381/file/Erken%20Yaşlarda%20Çocuk%20Refahı%20ve%20Kadın%20İstihdamı%20Politika%20Belgesi.pdf

Yediyıldız, B. (1985). *Institution du vaqf au XVIIIe siècle en Turquie: Étude socio-historique*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.